

De rechter mag altijd getuigen horen en bewijs aannemen. De rechter kan bijvoorbeeld ook de politie om bewijzen van sexueel misbruik vragen. Ook het kind zelf kan worden gehoord, de rechter doet dit dan zelf achter gesloten deuren. In **Engeland** kan de "court welfare officer" worden ingeschakeld om het kind te interviewen. Deze wordt ook ingeschakeld voor algemene begeleiding. Het kind kan ook worden vertegenwoordigd door de "official solicitor". Deze wordt in de praktijk echter pas ingeschakeld als het echt nodig is. Soms wordt het maatschappelijk werk ingeschakeld. De guardian ad litem kan de rechter suggesties doen. In **Schotland** kan ook de curator worden ingeschakeld.

4.6 Kosten van de handhaving

De kosten kunnen ten laste komen van degene die ze maakt; dus degene die om handhaving verzoekt. Zuivere gerechtskosten kunnen eventueel wel worden teruggevorderd van de veroordeelde, doch dit moet door de rechter afzonderlijk worden beoordeeld. In **Frankrijk** bestaat er een recht op gratis rechtsbijstand. In **Duitsland** bepaalt de rechter wie wat betaalt,¹⁰⁴ of het is de ouder die omgang nodeeloos te-
genhoudt¹⁰⁵ die moet betalen.

Anders is dit in **Engeland** waar, evenals in **Nederland**, in principe elke partij zijn eigen kosten draagt. De rechter kan echter bepalen dat een partij de kosten van de andere partij moet betalen. Hierbij wordt gekeken of het redelijk is dat een partij een bepaalde procedure is gestart of dat iemand nodeeloos de andere partij met kosten opzadelt. Wanneer er sprake is van gefinancierde rechtsbijstand vangt deze de kosten van de partij op. Ook in **Schotland** betaalt de partij die de procedure heeft verloren. In veel gevallen krijgen beide partijen gefinancierde rechtsbijstand. In deze gevallen is het niet gebruikelijk dat de rechter een verdeling van de kosten maakt.

¹⁰⁴ § 94 III KostO.

¹⁰⁵ § 33 II s. 3 FGG, § 52b V s. 3.

HOOFDSTUK 5 - CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN

5.1 Inleiding

In dit onderzoek is de handhaving van omgangsregelingen in **Nederland**, **België**, **Duitsland**, **Frankrijk** en **Engeland** onderzocht. Niet alleen is gekeken naar de wettelijke regelingen in de verschillende landen, maar ook is onderzocht hoe deze middelen in de praktijk werken. Hierna zullen de belangrijkste conclusies worden genoemd en worden enkele aanbevelingen gedaan.

5.1.1 Het omgangsrecht

Met betrekking tot het omgangsrecht kunnen op grond van hoofdstuk twee de volgende conclusies worden getrokken. In de eerste plaats is in alle landen, met uitzondering van **Engeland**, het recht op omgang in de wet verankerd. Ook is het recht op omgang niet langer onlosmakelijk aan het echtscheidingsrecht gekoppeld; het recht op omgang is gebaseerd op onder andere het natuurrecht (**België**), grondrechten (**Duitsland**), maar bovenal op internationale verdragen, zoals het **EVRM** en het **IVRK**, die het recht op respect voor het familieleven waarborgen. Het recht op omgang is zowel het recht van het kind als het recht van de ouder, ongeacht of de ouders gehuwd zijn geweest en ongeacht of de geboorte van het kind binnen of buiten huwelijk plaatsvond.

Het recht op omgang is echter nooit absoluut. In de wetbepalingen van elk onderzocht land is bepaald dat de rechter de mogelijkheid heeft het recht op omgang te beperken of (tijdelijk) te ontzeggen. Redenen om hiertoe over te gaan zijn gelegen in de bescherming van het kind. Omgang kan in elk land worden beperkt of ontzegd op globaal dezelfde gronden: de ouder is bijvoorbeeld psychisch niet in staat tot omgang of omgang is direct schadelijk voor het kind, omdat de ouder bijvoorbeeld gewelddadig is. Vergeleken met de ons omringende landen is de **Nederlandse** wetgeving het meest gedetailleerd door de opsomming van deze gronden in de wet.

Wat de uitvoering van de omgangsregeling betreft: in alle landen kunnen ouders in principe zelf afspraken maken, maar als zij er niet uitkomen, kan de rechter desgewenst de omgangsregeling vaststellen. In veel landen is in de jurisprudentie een modelregeling gegroeid: omgang vindt plaats eens in de twee weken een weekend en de helft van de vakanties. De rechter heeft overigens veel vrijheid om de omgangsregeling concreet in te vullen. Hij kan bijvoorbeeld de duur van de omgang bepalen of beslissen op welke plaats omgang moet plaatsvinden. Soms kan hij ook bepaalde beperkingen aanbrengen, zoals het verbod om het kind mee te nemen naar het buitenland. In Engeland wordt in de regeling bepaald dat de inhoud van de beschikking "redelijke omgang" behoort te zijn, zonder dat een gedetailleerde uitwerking is opgenomen.

Hoewel het kind in geen enkel land een formele positie in het proces heeft, is er wel altijd de mogelijkheid om zijn stem te laten horen, hetzij bij monde van een advocaat of guardian ad litem, hetzij met behulp van een andere vertrouwenspersoon. Zoals in het voorgaande ter sprake kwam, heeft het kind in Nederland de mogelijkheid om de rechter informeel te benaderen. Samengevat komt het omgangsrecht in de landen van het continent (civil law) dus in grote lijnen overeen. Hoewel het recht op omgang in Engeland (common law) anders is geregeld, komen omgangsregelingen op dezelfde wijze tot stand en zijn zij grosso modo aan dezelfde regels onderworpen.

5.1.2 Effectivering van omgang

In hoofdstuk drie is vervolgens bekeken op welke manieren het recht op omgang kan worden geëffectueerd. Hoewel in de vragenlijsten die naar deskundigen in de desbetreffende landen zijn gestuurd specifiek naar de effectiviteit van strikte handhaving (toepassing van de wettelijke dwangmiddelen) is gevraagd, gaven de respondenten aan dat niet teveel moet worden verwacht van deze methoden, maar dat de voorkeur wordt gegeven aan maatregelen waarmee aan de verbetering van de relatie tussen ouders kan worden gewerkt. In dit kader zijn methoden besproken die in de ons omringende landen veelvuldig worden ingezet. In de eerste plaats is dit bemiddeling: een bemiddelaar kan worden ingeschakeld om de ouders weer aan tafel te krijgen om met

elkaar over de omgangsregeling te overleggen. In Duitsland is bemiddeling met betrekking tot omgang sinds 1998 in de wet opgenomen. Op grond van de wet kan zowel de rechter als een derde bemiddelen. Bemiddeling wordt gebruikt bij de totstandkoming van omgangsregelingen, maar kan ook worden gebruikt wanneer de uitvoering van de regeling problemen geeft. In sommige landen maken de bemiddelaars deel uit van een speciale organisatie voor bemiddeling. Echter, ook andere organisaties kunnen bemiddelen, zoals in België bijvoorbeeld de Dienst Geestelijke Gezondheidszorg. Bemiddeling is in de ons omringende landen op het terrein van omgang structureel vormgegeven en er wordt veel van bemiddeling verwacht met betrekking tot het werken aan de verbetering van de relatie tussen de ouders.

Een andere methode die in Engeland en Frankrijk veelvuldig wordt ingezet, is het zogenaamde omgangshuis. In elk van de onderzochte landen¹⁰⁶ is dit een bekend fenomeen: het omgangshuis is een neutrale plaats waar onafhankelijke medewerkers omgang mogelijk maken zonder dat ouders elkaar tegen (hoeven te) komen. Belangrijk om op te merken is dat er op het moment dat het omgangshuis wordt ingeschakeld geen discussie meer over de omgang zelf mogelijk is. Het omgangshuis werkt aan het mogelijk maken van de *al vastgestelde* omgangsregeling. Deze omgangshuizen kunnen vooral een belangrijke rol spelen in gevallen waarin er angst is voor ontvoering of andere problemen, waardoor de ene ouder de andere ouder niet vertrouwt. Het succes van omgangshuizen is groot, hoewel er (nog) niet veel empirische gegevens uit de ons omringende landen zijn. Geconcludeerd kan worden dat Nederland met betrekking tot deze alternatieve methodes nog een achterstand heeft. Hoewel inmiddels met de eerste omgangsbemiddelingen wordt geëxperimenteerd, bestaan er in Nederland (nog) geen omgangshuizen.

Uit het onderzoek blijkt in hoofdstuk drie vervolgens dat de dwangmiddelen in de ons omringende landen, evenals in Nederland, wel worden toegepast maar niet vaak en niet altijd met het beoogde effect. Bovendien mag veelal geen dwang tegen het kind worden gebruikt. Middelen als de dwangsom, lijfswang en reële executie zijn in alle landen mogelijk, maar vooral deze laatste mogelijkheid wordt niet

¹⁰⁶ Bekend is dat omgangshuizen ook in België en Duitsland bestaan. Uitgebreider informatie over deze landen was echter niet beschikbaar.

vaak toegepast, omdat de heersende mening is dat het kind hiervan alleen maar schade kan ondervinden. Middelen als gezagswijziging worden in de onderzochte landen niet specifiek als sanctie opgelegd, maar komen wel voor als de situatie daartoe aanleiding geeft. Ook in België en Frankrijk waar het strafrecht kan worden toegepast, worden wel veroordelingen uitgesproken maar niet altijd uitgevoerd; de straf wordt in een alternatieve straf omgezet of de uitvoering van de straf wordt steeds opgeschort.

Samengevat blijken de ons omringende landen met dezelfde problematiek te kampen als Nederland, met dien verstande dat er in die landen meer initiatieven zijn genomen en zijn uitgewerkt om de ingewikkelde problematiek van de effectuering van omgang aan te pakken. In samenwerking met rechters, rechtbanken, de advocatuur en het maatschappelijk werk bestaan in de ons omringende landen geïnstitutionaliseerde vormen van andersoortige hulp. Deze hulp lijkt effectiever te zijn dan de wettige dwangmiddelen die, als ze al worden opgelegd, niet altijd tot het uiterste worden uitgevoerd.

5.1.3 Praktijk en effectiviteit

In hoofdstuk vier tenslotte is de praktijk van de handhaving besproken. Uit de vragenlijsten blijkt dat over de effectiviteit van de wettelijke methoden verschillend wordt gedacht. In het algemeen worden de middelen als effectief gezien, mits ze worden ingezet. Rechters moeten bijvoorbeeld bereid zijn om een ouder die structureel niet wil meewerken gevangen te nemen. Sommige respondenten zijn van mening dat het feit dat er strafrechtelijke bepalingen in de wet zijn opgenomen, van belang is vanwege de dreigende werking die van deze bepalingen uitgaat. In uiterste gevallen kan er dan tenminste worden opgetreden.

De personen die om handhaving kunnen vragen, zijn in de meeste gevallen in ieder geval de omgangsgerechtigde en de verzorgende ouder. De instanties die worden ingeschakeld komen ongeveer overeen met de Nederlandse Raad voor de Kinderbescherming en de bijzondere curator voor het kind. De kosten van de handhaving worden in de meeste gevallen verdeeld tussen ouders of zijn voor degene die om handhaving heeft gevraagd. Vaak echter vallen beide ouders onder ge-

financierde rechtsbijstand en hoeven zij niets te betalen (uitgezonderd soms de afgiftekosten).

Afluitend kan worden geconcludeerd dat de praktijk van en de problemen betreffende de handhaving van omgangsregelingen er in de ons omringende landen niet heel veel anders uitziet dan in Nederland. Hoewel er soms andere dwangmiddelen bestaan, worden die op dezelfde manier toegepast, dus in veel gevallen niet c.q. niet tot het uiterste. Meer moet worden verwacht van andere methoden waarbij de relatie tussen ouders centraal staat.

5.2 Aanbevelingen

Naar aanleiding van de hiervoor weergegeven conclusies kunnen de volgende aanbevelingen worden gedaan.

1° Alternatieve methoden (met name omgangsbemiddeling en het omgangshuis) zoals deze in de ons omringende landen bestaan, zullen in Nederland (verder) moeten worden ontwikkeld.

Inmiddels is met omgangsbemiddeling een goede start gemaakt, alleen is dit niet voldoende. Omgangsbemiddeling moet structureel worden georganiseerd, zodat ook het aanbod van omgangsbemiddeling zowel voor ouders als bijvoorbeeld rechters en advocaten duidelijk is. Dit aanbod kan zowel binnen de rechtbanken als ook buiten de rechtbanken worden gerealiseerd. Om dit laatste goed te laten werken en afgezien van de vraag of rechters ook zelf (kunnen) bemiddelen, moeten rechters wel goed bekend zijn met omgangsbemiddeling en de mogelijkheden ervan inzien. De Raad voor de Kinderbescherming in Nederland heeft bemiddeling inmiddels opgenomen in zijn voorlopige werkwijze met betrekking tot scheiding en omgang. Wanneer de Raad omgangsbemiddeling structureel aanbiedt, bijvoorbeeld in die zin dat elke vestiging bemiddeling op dezelfde wijze aanbiedt, zou hij bijvoorbeeld afspraken met de rechtbanken kunnen maken. Een andere mogelijkheid is om een andere instelling of personen omgangs-

bemiddelingen te laten aanbieden, waarbij te denken valt aan individuele gekwalificeerde bemiddelaars naar wie de rechter verwijst, of naar organisaties als het maatschappelijk werk.

Met betrekking tot het omgangshuis bevindt Nederland zich in een uitzonderingspositie; dit concept is hier onbekend. Dit betekent echter niet dat er geen mogelijkheden zijn om omgangshuizen te ontwikkelen of dat de behoefte hieraan niet groot is. De kracht van de regeling met betrekking tot de werkwijze van het omgangshuis zit in het feit dat de rechterlijke beschikking houdende een omgangsregeling of de vrijwillig overeengekomen omgangsregeling uitgangspunt is. Er zijn geen discussies over de omgang zelf mogelijk. De omgangsregeling moet worden uitgevoerd en het omgangshuis biedt daarvoor een neutrale plaats. Inmiddels zijn er in Nederland projecten omgangsbegeleiding geweest die voor een klein deel overeenkomen met het omgangshuis, namelijk in die zin dat ze praktische hulp bieden bij de uitvoering van de omgangsregeling.¹⁰⁷ Hoewel sommige vestigingen van de Raad voor de Kinderbescherming en gezinsvoogdij-instellingen wel de mogelijkheid bieden om het kind op een neutrale plaats over te geven aan de andere ouder, is deze gang van zaken slechts een tijdelijke oplossing en is de omgeving nog niet zo specifiek op het kind gericht als in bijvoorbeeld Engeland en Frankrijk. Het opzetten van omgangshuizen in Nederland zou mogelijk kunnen worden gemaakt door een verdere ontwikkeling van de al bestaande projecten omgangsbegeleiding. Belangrijk daarbij is de verhouding tussen de rechter en het omgangshuis. Omgangshuizen hechten aan hun onafhankelijkheid. De kern van die onafhankelijkheid ligt in het feit dat de omgangshuizen in bijvoorbeeld Engeland worden geleid door vrijwilligersorganisaties. In Nederland zal goed over dit essentiële kenmerk moeten worden nagedacht, aangezien de projecten omgangsbegeleiding vaak geleid zijn aan de Raad voor de Kinderbescherming, de officiële adviseur van de rechter. Hoe omgangshuizen ook worden opgezet, belangrijk is dat er goede regels zijn die, onder andere, de vei-

¹⁰⁷ Zoals bijvoorbeeld het BOR-project van de Raad voor de Kinderbescherming in Maastricht.

ligheid van het kind daadwerkelijk kunnen waarborgen en dat er goede afspraken zijn over de vraag in hoeverre de rechter de eventuele rapporten van het omgangshuis mag gebruiken.

2° Met betrekking tot de wettelijke handhavingmethoden: de bestaande mogelijkheden kunnen worden gehandhaafd en worden uitgebreid met het opnemen van een bepaling in het strafrecht in verband met de dreigende werking die van een dergelijke bepaling kan uitgaan.

Wanneer een ouder, nadat alle methoden zijn geprobeerd, nog steeds dwars blijft liggen en de rechter van mening is dat omgang wel in het belang van het kind is, moet de rechter kunnen optreden. De meeste dreiging zal uitgaan van de mogelijkheid tot gevangenneming, die op twee manieren kan worden gerealiseerd: gevangenneming op basis van al bestaande civiele regelgeving door middel van lijfswang of door middel van een nog op te nemen bepaling in het strafrecht. Uit het onderzoek blijkt immers dat sommige respondenten van mening zijn dat de dreiging van een eventuele gevangenneming een rol kan spelen in de overweging van de niet-meewerkende ouder om toch zijn of haar medewerking te verlenen. Een belangrijk verschil tussen toepassing van lijfswang en toepassing van het strafrecht is dat bij een gevangenneming op grond van lijfswang de ouder degene zal zijn die oplegging van de maatregel in gang zet, terwijl bij een bepaling in het strafrecht de ouder deze verantwoordelijkheid wordt ontnomen, aangezien een proces wordt ingeschakeld. De vraag is echter of een strafrechtelijke bepaling altijd tot het eind toe wordt en zal worden uitgevoerd. De ervaringen in België en Frankrijk leren immers dat van een dergelijke regeling voor wat betreft de effectiviteit geen wonderen hoeven te worden verwacht. De werking van deze bepalingen is in de praktijk dezelfde als van de andere methoden. Incidenteel worden deze toegepast, maar niet altijd tot het einde toe doorgevoerd. Bovendien zal het conflict tussen ouders hierdoor niet worden opgelost, waardoor de kans

op een betere uitvoering van de omgangsregeling juist wordt verkleind. In het licht van het traject dat in hoofdstuk drie is geschetst, is men bovendien, wanneer een strafrechtelijke maatregel wordt opgelegd, zijn doel al voortbijgeschoten.

Tot slot een laatste opmerking met betrekking tot de handhaving van omgangsregelingen in het algemeen: in dit rapport zijn de termen handhaving en effectuering van omgang door elkaar gebruikt. In de lijn van dit rapport lijkt de term effectuering beter van toepassing. Deze term laat meer ruimte open voor alternatieve mogelijkheden vóórdat er strikt wordt gehandhaafd bij volledige niet-medewerking. Methoden als bemiddeling en het omgangshuis kunnen worden ingezet als er nog enige mate van twijfel is bij de ouder die lever niet meewerkt. De term handhaving impliceert een dwang die vaak slechts als symptoombestrijding werkt. In het kader van familierechtelijke problematiek lijkt dwang niet de oplossing. In het brede kader van effectuering van omgang staat de vraag centraal op welke manier ouders in staat kunnen worden gesteld om zelf omgang weer op gang te brengen, dan wel op een goede manier gaande te houden. Daarbij moet het belang van het kind altijd voorop staan: omgang moet in de behoefte van het kind voorzien en mag het kind niet beschadigen. In dit kader passen ook methoden als bemiddeling en het omgangshuis. Zelfs komt daarbij een middel als de omgangsonderzoekstelling weer in beeld: als het kind zo tussen wal en schip komt dat voor zijn bescherming een ondertoezichtstelling nodig is, heeft de overheid de plicht in te grijpen. Pas wanneer methoden zijn gebruikt waarbij aan de relatie tussen ouders wordt gewerkt en waarin het kind centraal staat, kan als laatste redmiddel aan de wettelijke handhavingsmethoden worden gedacht. Daarbij moet ook in het belang van het kind worden gehandeld. Dit betekent onder andere dat middelen die tot gevolg hebben dat de verzorgende ouder van zijn of haar vrijheid wordt beroofd (lijfswang, strafrecht) in feite, zoals de buitenlandse ervaringen ook laten zien, niet altijd zullen worden uitgevoerd.

SUMMARY

In this project I investigated the enforcement of contact orders in the Netherlands, Belgium, France, Germany and England. I did not only look into the legal methods of enforcement in these countries but I also investigated if and how these methods are used in practice. The main objective, however, was to find out whether the legal methods are effective and, if not, whether other new methods have been developed in order to make sure contact takes place between a parent and his or her child. I will shortly summarize the main conclusions.

The right to contact (Chapter 2)

With regard to the right to contact I can draw the following conclusions. Firstly, the right to contact itself has been written down in the law in all the countries, except for England. England has an indirect right to contact contained in the possibility for a parent to obtain a contact order. Secondly, the right to contact in each of the countries is no longer connected with divorce law; the right to contact is based on, among others, constitutional law (Germany), but is mainly based on international treaties like the European Convention on Human Rights and the Convention on the Rights of the Child that, generally speaking, guarantee a right to respect for family life. Thirdly, the right to contact is as much a right of the parent as a right of the child, regardless of the fact that the parents were ever married or the child was born either in or out of wedlock. However, the right to contact is never absolute. The relevant laws in each country state that the judge always has the power to either limit or deny the right to contact. Grounds for doing so are based on protection of the child. Contact in each country can be denied or limited on basically the same grounds; the parent is mentally not fit to have contact or contact may harm the child directly, for example because the parent is violent. Comparing the laws in the different countries, the Netherlands have written down the grounds for limitations in the law most specifically.

Fourthly, and as to concrete arrangements, these are principally left to parents first. When parents cannot make arrangements themselves, they can ask a judge to make arrangements for them. In each country a "model" has been developed in practice: a weekend every fortnight and half of the vacations. The judge has a lot of freedom to make visitation arrangements more concrete. For example: he can determine what the duration of a visit will be, or decide where contact will take place. Sometimes he can also limit the arrangements in forbidding the parent to take the child out of the country. In England there is a presumption that contact should be 'reasonable', that is without any concrete directions.

Finally, even though the child does not have a formal position in the proceedings in any of the countries, he always has the possibility to make his voice heard, either through his own solicitor or guardian ad litem or through some other person he trusts. In the Netherlands the child always has the possibility to approach the judge informally. In summary: the right to contact in continental countries is very much the same in all these countries (civil law). Even though the right to contact is shaped differently in England, contact orders are arranged in the same way and are mostly subject to the same rules.

The enforcement of contact (Chapter 3)

Next I looked into the ways in which the right to contact can be enforced after divorce. In the questionnaires that were sent to experts in family law in the four countries, I specifically asked about the legal measures and their effectiveness. The respondents, however, all replied that we should not expect too much of those measures, and that in their countries emphasis is put on alternative measures with which one can work on the relationship between the parents. The measures that were discussed and that are used in the countries surrounding us should be seen in this light.

The first measure discussed is mediation: a mediator can try to get parents on speaking terms again to discuss contact arrangements. In Germany mediation has been regulated by law since 1998. Based on this law both the judge or an independent mediator can mediate. Me-

diation is used when first arranging contact agreements, but it can also be used when an already set arrangement stagnates. In some countries the mediators are part of special organizations for mediation. Apparently though, several other organizations can also offer mediation. In Belgium, for example, mediation is provided by the Service of Mental Health. A difference between the Netherlands and the countries surrounding us is that in the latter mediation is organized in a structured way. Furthermore, a lot is expected of mediation regarding the fact that in this way parents get the opportunity to work on the relationship between them.

Another measure that is frequently used in England and France is the use of "contact centres" and "lieux d'accueils". The centres are also known in Belgium and Germany, but there was no specific information available in the limited amount of time for this project. Contact houses are neutral places where independent helpers make contact possible without the risk of parents running into each other. It is important to know that when parents go to a contact centre there is no longer room for discussion about the question whether there should be contact at all and under what conditions. A contact house enables the realization of arrangements made previously. Contact houses can fill an important gap in cases where there is a risk of abduction, or other problems which make one parent distrust the other parent. These contact centres seem to be a big success, even though in England empirical evidence of this is not available yet. One can conclude that the Netherlands are still behind with regard to the aforementioned measures. Even though the Netherlands are also experimenting with contact that is supervised by a third party, contact houses are still in the distant future.

The next issue the research brought up is that the measures of enforcement in the countries surrounding us are used, yet not frequently and not always with the effectiveness that was aimed for. The same situations appear in the Netherlands. It is important to realize that in many cases of enforcement violence cannot be used against the child. Measures like a fine, imprisonment and the use of an officer to collect the child are measures that can be used in each of the countries surrounding us, but especially this last measure is not often used since many people are convinced that this will probably only traumatize the

child. Measures like changing custody are not real sanctions in the countries surrounding us, but they are used whenever the situation calls for it. In Belgium and France where penal law can be used parents are convicted, but the penalties are not always carried out until the end. The punishment is transformed into an alternative punishment or the actual execution of the decision is repeatedly delayed.

In summary, the countries surrounding us appear to be having the same problems as the Netherlands. What should be said, however, is that in those countries action has been taken to deal with the problems that exist around contact and contactarrangements. Initiatives have been taken and have been implemented to deal with these complicated situations. These countries have set up different sorts of help and have made judges, lawyers and social workers aware of the need for these measures that will harm the children as little as possible. More importantly, these people are willing and cooperating. These sorts of help seem to be more effective than the legal measures of enforcement in private law that, even when they are used, are not always carried out completely.

Practice and effectiveness (Chapter 4)

Finally I discussed the practice with regard to enforcement. The answers to the questionnaire show that people differ in their opinions whether the legal measures are effective. Generally the measures are seen as effective, providing that they are really used. Judges for example should be willing to imprison the parent who structurally refuses to cooperate. Some respondents think that the fact that penal sanctions are possible works as a threat for the non-cooperating parent. Then, these measures can be used as a measure of last resort.

The person who can ask for enforcement is in most cases the parent that has a right to contact and the residential parent. The institutions that can be called for help are usually like the Dutch Child Protection Council and the "guardian ad litem" for the child. The costs of enforcement are usually divided between the parents or are paid by the person that requested enforcement. Often, however, parents can get a form of legal aid so that they do not have to pay anything.

A final conclusion is that the practice of problems regarding the enforcement of contact orders is not much different in the countries surrounding the Netherlands. Even though there are some different legal measures to enforce contact, they are used in the same manner, which often means not at all or not until final imprisonment. More is to be expected of methods that deal with the relationship between parents first.